

Головащенко С. І.

«Муж света и разума...»

*(видатний біблієзнавець
та громадський діяч КДА
кінця ХІХ — початку
ХХ ст. В. П. Рибінський)*

У реалізації першої в сучасній Україні спроби цілісної реконструкції історії київського духовно-академічного біблієзнавства ХІХ — початку ХХ ст. актуальним стає дослідження становлення в біблійній науці «наукової школи» в її інституціональному та персонально-творчому вимірі, де продукується, нагромаджується та транслюється в часі живий досвід наукового пошуку¹. Адже йдеться про становлення єдності професорів-академістів (у нашому випадку — біблієзнавців) як певної корпорації, особливої професійної та інтелектуальної спільноти — носіїв спільних ідейно-світоглядних настанов; про інтелектуальне середовище, утворене однодумцями на ґрунті певного спільного розуміння вихідних методологічних засад та принципів своєї діяльності, пов'язаних взаєминами «вчитель — учень», «засновник — послідовник»; про виразників певних спільних дослідницьких та дидактичних практик².

Тож надзвичайно важливим є уточнення та якомога повніша реконструкція кола київських дослідників та викладачів Біблії цієї доби, докладне дослідження й оцінка їх місця та ролі в становленні та розвитку біблієзнавчих досліджень та освіти. Насамперед, це стосується «штатних» біблієзнавців, які протягом кількох поколінь забезпечували викладання в Київській духовній академії відповідних предметів. Однею з непересічних тут є постать Володимира Петровича Рибінського

¹ Див.: Ианнуарий (Ивлиев), архим. Библистика в Русской Православной Церкви в XX в. // Православное богословие на пороге третьего тысячелетия: Богословская конференция РПЦ (Москва, 7–9 февраля 2000 г.): Материалы. М.: Синодальная Богословская Комиссия, 2000. С. 32 [Электронный ресурс] / URL: http://theolcom.ru/ru/text.php?SECTION_ID=31.

² Див.: Ткачук М. А. Київська академічна філософія ХІХ — початку ХХ ст.: методологічні проблеми дослідження. Монографія / М. А. Ткачук. К.: ЗАТ «Віпол», 2000. С. 146–149, 153; Кузьміна Світлана. Філософія освіти і виховання у київській академічній традиції ХІХ — початку ХХ ст.: Монографія / Світлана Кузьміна. Сімферополь: Н. Оріанда, 2010. С. 48–50, 55–58.

(1867–1944), професора КДА, православного біблієзнавця та богослова, церковного історика, проповідника, публіциста, церковно-громадського діяча, а в ранній радянський період — учасника процесу становлення української академічної науки.

В. П. Рибінський народився в Козловському повіті Тамбовської губернії в родині православного священика. Після закінчення Тамбовської духовної семінарії у 1887 р. вступив до Київської духовної академії, де навчався у т.зв. «літературній групі» з 1887 до 1891 р. Академічний курс закінчив зі ступенем кандидата богослов'я та з правом отримання ступеня магістра без нового усного іспиту — після представлення друкованої дисертації та її захисту на колоквіумі. За постановою Ради КДА від 14 червня 1891 р., молодого випускника було залишено на рік професорським стипендіатом для підготовки до заняття штатної кафедри Святого Письма Старого Завіту. 13 червня 1892 р. Рибінський призначений виконувати обов'язки доцента цієї кафедри до отримання магістерського ступеня. Згідно з постановою Ради КДА указом Святішого Синоду від 23 серпня 1893 р. він отримав ступінь магістра богослов'я за написану під керівництвом проф. Я. О. Олесницького дисертацію «Древнееврейская суббота», а у вересні того ж року був затверджений у званні доцента Академії.

Крім основної кафедри, В. П. Рибінський викладав в Академії англійську мову — з вересня 1898 року, протягом багатьох років, з невеликими перервами. З 1 вересня 1898 р. він працював також викладачем всевітньої історії в Київському (жіночому) інституті імператора Миколи І; у 1898–1901 рр. виконував обов'язки члена Ради цього навчального закладу. У 1896 р. молодий, але вже досвідчений біблієзнавець брав участь у створеній на запит Святішого Синоду комісії з питань змін у методі викладання Святого Письма в духовних семінаріях.

З квітня 1904 р. за синодальним указом Рибінський отримав звання екстраординарного професора Академії (спочатку позаштатного, а з вересня 1906 р. — штатного). Протягом 1908–1909 рр. йому довелося редагувати академічний часопис «Труды КДА». З прийняттям академічного Статуту 1910 р. остаточно визначилася «конфігурація» викладацької кар'єри Рибінського: він посів т.зв. «1-шу кафедру Святого Письма Старого Завіту», на якій читав загальний вступ до старозавітних книг, а також викладав відомості про книги законодавчі й історичні. У 1913 р. Рибінський отримав ступінь доктора богослов'я — за капітальну працю з історії та релігії самарян. З вересня того ж року він — ординарний професор; з 1917 р. — заслужений ординарний професор Академії.

Протягом своєї академічної кар'єри В. П. Рибінський виконував важливі адміністративні обов'язки, відігравши неабияку роль у житті КДА у кризові для неї періоди. З 31 серпня 1906 р. виконував обов'язки інспектора Академії; звільнений був з посади інспектора 16 червня 1909 р.

на підставі власного подання. У цей період протягом майже року, з 15 лютого 1907 до січня 1908 р., виконував обов'язки ректора Академії. З квітня 1912 р. Рибінський став членом правління КДА.

У дореволюційний період Рибінський був нагороджений срібною медаллю на пам'ять імператора Олександра III (1896 р.); кавалер орденів Св. Анни II та III ступенів (1902, 1909 рр.), Св. Станіслава II та III ступенів (1898, 1906 рр.). Мав чин статського радника (з 1902 р.), дійсного статського радника (з 1914 р.). У добу бурхливих змін у суспільстві та Церкві був обраний від мирян Київської духовної академії членом Помісного Собору РПЦ 1917–1918 рр.³

Після революції 1917 р. В. П. Рибінський деякий час викладав у Київській Православній Богословській Академії, читав курс історії Сходу в Київському державному українському університеті, викладав у трудовій школі, працював перекладачем в проєктних інститутах. У 1920-х рр. йому довелося попрацювати в низці установ ВУАН (зокрема, в Гебраїстичній, Візантологічній, Правописній та Історико-Археографічній комісіях) та ВУНАС (в історико-етнологічному відділі та семітологічній секції). Втім, обмеження тематики роботи цих установ, що постійно посилювалося через ідеологічний тиск, не давало дослідникові-біблієзнавцю змоги повністю реалізувати свій потенціал ученого.

Звільнений з ВУАН в 1933 р. внаслідок «чистки», професор Рибінський переїхав до Баку, де мешкала його сестра. Там він до 1938 р. займався технічними перекладами з англійської в Азербайджанському Науково-дослідницькому інституті. А з 1939 р. викладав на філологічному факультеті Бакинського державного університету та в місцевому Педагогічному інституті старослов'янську мову, історію мови та історичну граматику. Перебуваючи приблизно в 70-річному віці, Рибінський узявся за цей відносно новий для себе предмет з ентузіазмом, чим заслужив любов студентів і повагу керівництва. Працював до кінця життя; помер у січні 1944 р. в Баку; за деякими свідченнями — прямуючи на роботу⁴. Похований у селищі Сабунчи, що уніні адміністративно входить до Бакинської міської агломерації.

За оцінкою свого сучасника й колеги прот. О. О. Глаголева, В. П. Рибінський створив для Академії «цілковито науковий курс читань зі Старого Завіту». Стежачи за розвитком біблійної науки на Заході та в Росії, Рибінський постійно вдосконалював власні виклади. Відзначалося

³ Див.: Формулярный список о службе экстраординарного профессора Киевской духовной академии, статского советника Владимира Петровича Рыбинского [Рукопис] // ЦДАІАК. Ф. 711. Оп. 1. Од. 10955. 14 арк. Арк. 2 зв. — 7; А. Г. К двадцатипятилетию академической службы проф. В. П. Рыбинского // ТКДА. 1917. №№ 3–8 (март — август). С. 254–260.

⁴ О Владимире Петровиче Рыбинском. Из воспоминаний бывшего профессора Киевской Духовной Академии В. Ф. Иваницкого. [Рукопис] // ІР НБУВ. Ф. 33. Од. 888. 16 арк. Арк. 7 (зв.) — 8.

гармонійне поєднання наукової ґрунтовності з виразністю концепції та літературною вишуканістю викладу. Вчений стояв на рівні сучасного розвитку біблійних досліджень; неабиякий науковий інтерес представляли його розлогі критико-бібліографічні огляди тогочасної західної літератури з цього предмета. Крім інтенсивного опрацювання біблієзнавчих джерел, стимулом зростання дослідника були його наукові відрядження до Франції (1908 р.) та Німеччини (1911 р.)⁵. Ще один колега та учень Рибінського, В. Ф. Іваницький, відзначав його майстерну здатність до компаративного аналізу різних точок зору на предмет свого викладу, до концептуальних теоретичних узагальнень⁶.

Основні науково-богословські праці київського біблієзнавця були здійснені у царинах старозавітної ісагогіки, екзегетики, біблійної історії та археології. Цей доробок фактично відкриває його магістерська дисертація з біблійної археології «Древнееврейская суббота», захищена у 1891 р. як кандидатська праця, потім доопрацьована та опублікована вже як магістерська. В колі наукових інтересів Рибінського в подальшому була історія культури та релігії біблійних народів, досліджувана в контексті історії Стародавнього Сходу. Зокрема, історія, культура та релігія самарян як важливе джерело для дослідження Біблії була викладена дослідником у кількох наукових статтях та узагальнюючій монографії насправді енциклопедичного характеру, за яку він і отримав ступінь доктора богослов'я.

Другим помітним пунктом розвідок В. П. Рибінського був аналіз співвідношення біблійних і небіблійних джерел стародавньої історії, впливів на Біблію інших традицій, зокрема вавилонської. Поряд із цим Рибінський написав кілька церковно-історичних досліджень (за одне з ранніх, присвячених історії Київської митрополії, він отримав у 1891 р. Євгеніє-Румянцевську премію). Серед його доробку — численні гомілетичні твори, богословська публіцистика в популярних духовних журналах, критико-бібліографічні та полемічні статті, біографії та некрологи, присвячені видатним колегам з КДА⁷.

Викладаючи за академічною кафедрою відомості про пророчі книги та їх тлумачення, Рибінський аналізував як явище старозавітного профетизму в цілому, так і книги окремих пророків. У зв'язку з цим видатним внеском до вітчизняної біблійної науки була його участь як екзегета в укладенні «Толковой Библии» під редакцією О. П. Лопухіна та «Православной богословской энциклопедии» під редакцією М. Н. Глубоковського. Тлумачення Рибінського на низку пророчих книг Старого Завіту,

⁵ А. Г. К двадцатипятилетию академической службы проф. В. П. Рыбинского // ТКДА. 1917. №№ III–VIII (март — август). С. 255

⁶ Див.: О Владимире Петровиче Рыбинском... Арк. 2 (зв.) — 3 (зв.).

⁷ Див.: А. Г. К двадцатипятилетию академической службы проф. В. П. Рыбинского... С. 255–256.

що склали левову частку його статей у цих знакових виданнях, вийшли також окремо⁸.

Завдяки гарному знанню давніх та нових мов Рибінський проявив себе не лише як лектор-філолог, але і як перекладач. У 1915–1916 рр., як показують протоколи засідань Ради КДА, він брав участь у перекладанні екзегетичних творів (старозавітних коментарів) бл. Августина⁹. На замовлення Православного Палестинського Товариства Рибінський здійснив редагування серії церковно-літургійних та церковно-археологічних брошур «Святая Земля в праздниках Православной Церкви» (видавалися у Санкт-Петербурзі протягом 1906–1909 рр.). Вінцем його редакторської праці, знаком пошани до свого видатного вчителя та старшого колеги стало редагування й публікація лекцій з біблійної археології Я. О. Олесницького (перша частина видана у Петрограді у 1920 р.)¹⁰.

Окрема частина науково-педагогічного доробку професора Рибінського — його численні відзиви та рецензії на кандидатські, магістерські дисертації, а також на твори, що висувалися на здобуття різних премій. Опубліковані в протоколах та журналах засідань Ради КДА, ці відзиви та рецензії виразно демонстрували наукову глибину, принциповість та водночас доброзичливе ставлення рецензента до авторів. Під науковим керівництвом професора-біблієзнавця писали твори та здобували магістерські ступені як майбутні знані викладачі КДА (М. Н. Скабалланович, прот. О. О. Глаголев, В. Ф. Іваницький), так і богослови, що працювали за межами Академії (М. Д. Благовіщенський, Й. О. Бродович, Г. М. Ключарев та ін.)¹¹.

Помітною складовою творчості В. П. Рибінського були полемічні праці, витримані, за свідченням сучасників, у строго академічному дусі¹². Найвідомішими прикладами тут стали виступи 1903–1904 рр. проти «панвавилоністів»¹³, дискусія 1914–1916 рр. з М. Е. Посновим та

⁸ Див., напр.: Иезекииль // ПБЭ. СПб., 1905. Т. 6. С. 211–219; Иоиль // ПБЭ. СПб., 1906. Т. 7. С. 250–254; Иона пророк и его книга // ПБЭ. СПб., 1906. Т. 7. С. 257–264; Ветхозаветные пророки // ТКДА. 1907. № 12. С. 603–619; Книга пророка Авдия // ТКДА. 1909. № 12. С. 636–684; Книга пророка Михея // ТКДА. 1910. № 11. С. 319–361; № 12. С. 525–554; Комментарий на книги малых пророков: Осии, Иоила, Амоса, Авдия и Михея. СПб., 1911.

⁹ Див., напр.: Журнал от 26 января 1916 г // Извлечения из журналов Совета КДА за 1915/1916 уч. г. К., 1916.

¹⁰ Див.: А. Г. К двадцатипятилетию академической службы проф. В. П. Рыбинского... С. 259; Библийская археология / Олесницкий А. А. Под редакцією и с дополнениями В. П. Рыбинского. Часть I. Религиозные древности. Вып. 1. Петроград, Издание Российского Палестинского общества, 1920. 3+420 с.

¹¹ Див.: Там само. С. 259–260.

¹² Див.: Там само. С. 258.

¹³ Див.: Див.: Рыбинский В. П. Вавилон и Библия (по поводу речи Делича «Babel und Bibel») // ТКДА. 1903. № 5. С. 113–144; К вопросу об отношении Библии к Вавилону: раскопки храма Бэла в Ниппуре [рец. на:] Н. V. Hiprecht. Die Ausgrabungen im Bel-Tempel zu Nippur. Leipzig, 1903 // ТКДА. 1904. № 1. С. 46–58.

Л. І. Писаревим з приводу результатів дослідження самарянства¹⁴, а також критичний виступ 1915 р. проти вульгаризації біблійних тлумачень в «антисектанській» праці відомого тоді місіонера М. О. Кальнева¹⁵. Нарешті, полемічно-публіцистичні виступи, присвячені актуальним питанням реформування тодішньої богословської освіти, були написані Рибінським у прямому зв'язку з його участю у спробах реформування КДА¹⁶.

Важливим і повчальним є звернення до теоретичних поглядів і методологічного доробку В. П. Рибінського. Стоячи в цілому на консервативних, церковно-апологетичних позиціях у питаннях біблійної ісагогіки й екзегези, він полемізував з теоріями т.зв. релігійно-історичної школи у західній біблеїстиці (зокрема, з «панвавилонізмом» Ф. Деліча, з історичним еволюціонізмом «графо-вельгаузенівської школи»)¹⁷. Цінним з історичної та теоретичної точок зору став також екскурс Рибінського в історію старозавітної біблійної критики. Дослідник показав історичне та ідейне коріння філософської та методологічної тенденційності тогочасного раціоналізму в біблійній науці, змалював систематичну картину ознак, підходів та методів західноєвропейської «негативної» біблійної критики другої половини ХІХ — початку ХХ століття¹⁸.

Втім, Рибінський ніколи огульно не відкидав позицій біблійних критиків-раціоналістів. Уважно їх аналізуючи, він критикував дійсно слабкі місця в поглядах опонентів¹⁹. Ця критика не втратила свого значення й дотепер. Щоправда, позиція супранатурального характеру біблійної історії та ідея прамонотеїзму, з яких Рибінський критикував погляди біблеїстів-раціоналістів, нині вирізняються методологічною проблематичністю і є дискусійними з точки зору розрізнення наукового та богословського дискурсів. Але, попри це, визнання київським дослідником принципу історичного розвитку релігійності людства, хоча й трансформоване апологетичною установкою провіденційно орієнтованого моно-

¹⁴ Див.: Рыбинский В. П. Самарянство и гностицизм (Ответ на критику проф. М. Э. Поснова) // Странник. 1914. № 3; К вопросу о самарянстве (ответ проф. Л. И. Писареву) // ТКДА. 1916. № 1 (январь). С. 148–167.

¹⁵ Див.: Особое мнение ординарного профессора В. Рыбинского о печатном сочинении херсонско-одесского миссионера, кандидата богословия Михаила Кальнева, под заглавием: «Обличение лжеучения русских сектантов-рационалистов» (Одесса, 1913), представленном на соискание степени магистра богословия / Извлечение из журналов Совета Императорской КДА за 1913/1914 учебный год. Журнал от 27 марта 1914 года // ТКДА. 1914. № 12. Приложение. С. 279–288; 1915. № 1. Приложение. С. 289–303.

¹⁶ Див.: Рыбинский В. П. Из академической жизни // ТКДА. 1906. № 1. С. 169–193; По академическим вопросам // ТКДА. 1906. № 12. С. 612–627; Ответ заслуженному профессору протоиерею Феодору Яковлевичу Покровскому на его «Открытое письмо». К., 1910. 11 с.

¹⁷ Див.: Рыбинский В. П. Библия и Вавилон. Изд-е Странника. Спб., 1904.

¹⁸ Див.: Рыбинский В. П. Библейская ветхозаветная критика // ТКДА. 1908. № 12. С. 575–613.

¹⁹ Див.: О Владимире Петровиче Рыбинском... Арк. 5 (зв.) — 6.

теїстичного супранатуралізму, все ж створювало підстави застосовувати компаративний підхід до аналізу еволюції релігійних явищ.

«Супранатуралістичний» погляд Рибінського на історію в цілому, сотеріологічний провіденціалізм та персоналістичний монотеїзм як домінанти сприйняття загалом релігійної історії людства й біблійної історії зокрема стали підґрунтям апологетичних позицій київського біблієзнавця. Тому вчений сприймав таку рецепцію здобутків західноєвропейської історії, археології, філології, літературознавства, інших наук в освоєнні різних аспектів походження та функціонування біблійного тексту, яка, на відміну від «негативної» критики, посилювала б апологетику християнства. Тож не випадковим є пошук Рибінським ідейних та теоретичних «спільників» на Заході. Він звертав увагу на т. зв. «поміrkований» напрям у західній біблійній науці, який, визнаючи історичну та літературну критику біблійних книг, водночас зберігав згоду з церковною традицією у поглядах на основні пункти біблійної історії²⁰.

В. П. Рибінський розглянув також низку питань, значущих для розвитку методики та дидактики викладання знань про Біблію²¹. Це питання популярної, «шкільної» адаптації біблійного тексту; вдосконалення структурної побудови навчальної Біблії взагалі, в т. ч. допоміжних засобів її вивчення й дослідження. Дуже важливими були узагальнення як вітчизняного, так і зарубіжного досвіду в цій царині, зокрема шляхів подолання релігійного індуферентизму та негативізму. Органічною тут виглядає апологія «розумної релігійності» — коли знання про Біблію є підставою її свідомого сприйняття як першоджерела християнської віри. Популяризація Біблії, яка здатна відігравати неабияку роль у духовному й інтелектуальному зростанні суспільства, повинна йти «в ногу» з її власне науковим дослідженням. Тому найдосконаліші популярні коментарі мають бути максимально точним викладом даних новітньої православної екзегетичної науки²².

Пошуки адекватного й ефективного зв'язку науки й богослов'я в персональній репрезентації В. Рибінського стали етапом у виробленні в КДА певної герменевтичної програми в царині дослідження й викладання Біблії — і як визначного культурно-релігійного феномена, і як сакрального тексту — Святого Письма Православної Церкви. Позиція, артикульована В. Рибінським, може бути експлікованою як через призму досвіду теоретично-наукового й концептуально-богословського освоєння Біблії,

²⁰ Див.: Головащенко С. І. Історична критика Біблії... С. 67–69.

²¹ Див.: Рыбинский В. П. Библия для детей // Труды КДА. 1897. № 1. С. 3–34; О Библии (Чтение, предложенное в собрании Киевского религиозно-просветительского Общества, 10 февраля 1902 г.) // Труды КДА. 1902. № 3. С. 359–382.

²² Див.: Головащенко С. І. Біблія як предмет популярного вивчення... С. 44–50; Його ж. Між академічним вивченням і місіонерською популяризацією Біблії: «особлива думка» професора Володимира Рибінського / С. І. Головащенко // Наукові Записки НАУКМА. Т. 141. Філософія та релігієзнавство. К., 2013. С. 25–27.

так і через призму її застосування у популярних церковних практиках катехизації, просвіти, місіонерства. Для свого часу, саме з герменевтичного боку, вона видається безперечно творчою, плідною та перспективною — такою, що в сприятливому майбутньому уможливила би позитивний розвиток вітчизняної біблійної науки. Позитивність такого розвитку могла бути віднайдена в синергійному взаємопосиленні основних історично сформованих аспектів дослідження та інтерпретації Біблії: богословсько-апологетичного й науково-критичного. Постановка православної біблійної апологетики в найтісніший зв'язок з науковим мисленням і дослідженням, пошуки шляхів взаємодії науки й богослов'я на біблійному ґрунті, явлені В. П. Рибінським, стали ознаками становлення перспективної герменевтичної стратегії, актуальної для еволюції православної біблеїстики не лише в ХХ, але і в ХХІ ст.²³

У кризові для КДА та інших духовних шкіл часи Рибінський проявив себе як «видатний громадський діяч Академії»²⁴, продемонструвавши витримку, тактовність і коректність у стосунках зі студентами та колегами. Восени 1905 р. брав участь у підготовці в КДА реформаторського проекту «найнеобхідніших тимчасових змін та доповнень до статуту православних духовних академій», який фактично став основою т.зв. «Тимчасових правил», підготовлених спеціальною міжакадемічною комісією та ухвалених Синодом. Ці «правила» легітимізували в духовних академіях елементи самоврядування та стали підставою для вироблення проектів нового статуту. В КДА такий проект був вироблений на початку лютого 1906 р. за безпосередньої участі Рибінського²⁵.

І в добу сподівань на ліберальні перетворення, і в добу реакції (особливо після нашумілої ревізії архієпископа Волинського Антонія (Храповицького) у 1908 р.) Рибінський активно й публічно виступав проти необґрунтованих звинувачень та на захист змін, що назріли в роботі

²³ Див.: Головащенко С. І. Між академічним вивченням і місіонерською популяризацією Біблії... С. 30; Його ж. Апологетический компонент в работах библистов Киевской духовной академии конца XIX — начала XX в. (к проблеме сопоставления богословского и научного дискурсов) [Текст] / С. И. Головащенко // Вестник ПСТГУ. Серия I: Богословие. Философия. 2013. Выпуск 3 (47). М., 2013. С. 72.

²⁴ О Владимире Петровиче Рыбинском... Арк. 6 (зв.).

²⁵ Див.: Проект наиболее необходимых временных изменений и дополнений устава православных духовных академий, составленный, по поручению общего собрания профессоров и прочих преподавателей Киевской Духовной Академии от 5 октября 1905 г., комиссией из профессоров Н. М. Дроздова, В. З. Завитневича, Ф. И. Титова, В. П. Рыбинского и доцентов В. И. Экземплярского и П. П. Кудрявцева и одобренный большинством членов профессорской корпорации в общем собрании 5 ноября того же года // ТКДА. 1906. № 1. Приложение. С. 1–20; Выработанный в собраниях Совета Киевской Духовной Академии 3, 4, 6, 7 и 8 февраля 1906 года проект устава православных богословских академий / Извлечение из журналов Совета КДА за 1905/6 учебный год. Журнал от 3, 4, 6, 7, 8 февраля 1906 г. // ТКДА. 1906. № 8. Приложение. С. 292–326.

академічної корпорації²⁶. Врешті-решт, за наслідками синодальних ревізій 1908 р. т.зв. «Тимчасові правила» у лютому 1909 р. були скасовані, а затверджений у квітні 1910 р. новий академічний статут заперечив на працювання відносно ліберальних 1900-х. Втім, внесок В. П. Рибінського в адміністрування та керівництво Радою КДА, в спроби реформування академічного життя, став визначною сторінкою історії Академії.

В ранній радянський період, працюючи в українських академічних установах, В. П. Рибінський спромігся відзначитися кількома глибокими науковими розвідками з історії євреїв в Україні. Тут повною мірою виявилися енциклопедизм його знань, хист історика, гебраїста, семітолога, найвищого гатунку дослідницька культура — якості, виховані саме в лоні київської духовно-академічної традиції.

Адміністративна діяльність та громадянська позиція Рибінського, засвідчені сучасником «видатна науково-літературна продуктивність та світле моральне обличчя»²⁷, зробили його однією з найяскравіших постатей в історії КДА кінця ХІХ — початку ХХ ст., а також в історії становлення української академічної науки. Його науково-богословська спадщина стала вагомим внеском до вітчизняного біблієзнавства та схоластичних студій.

Важливість реконструкції теоретичного доробку В. П. Рибінського зростає нині, в умовах такого етапу самовизначення вітчизняного біблієзнавства, коли наново відшуковуються точки дотику релігійної та наукової картин світу. Спадщина видатного київського біблієзнавця може бути спроектована на широке пошукове поле, зокрема: змісту й дидактики бібліологічної освіти; герменевтики й методології наукових досліджень у різних галузях наукового дослідження Біблії, її богословсько-екзегетичного опрацювання, апологетичного та просвітницького застосування. Водночас варто усвідомлювати, що дослідження персонального наукового внеску має стати підставою для цілісної реконструкції біблієзнавства в КДА ХІХ — початку ХХ ст.; воно є необхідним кроком на шляху від збірок нарисів життя і творчості окремих київських дослідників Біблії до цілісного уявлення про сутність і специфіку цього феномена як особливого типу інтелектуальної та освітньої практики²⁸.

²⁶ Рыбинский В. П. Правда о Киевской Академии. Вынужденный ответ на изданную Архиепископом Вольнским Антонием брошюру «Отчет о высочайше назначенной ревизии Киевской Духовной Академии в марте и апреле 1908 года». К., 1910. С. 5–46; 63–96.

²⁷ А. Г. К двадцатипятилетию академической службы проф. В. П. Рыбинского... С. 254.

²⁸ Щодо київської духовно-академічної філософії ця потреба вже була визначена; див., напр.: Ткачук М. Л. Духовно-академічна філософія як феномен [Текст] / М. Л. Ткачук // Київська Академія. Вип. 2–3. К.: Вид. дім «КМ Академія», 2006. С. 238.

Бібліографічні матеріали до реконструкції життєвого та творчого шляху В. П. Рибінського:

Архівні джерела

Формулярный список о службе экстраординарного профессора Киевской духовной академии, статского советника Влад[имира] Петр[овича] Рыбинского за 1908 год [Рукопис] // ЦДІАК. Ф. 711. Оп. 1. Од. зб. 10955. 14. арк. Арк. 2 зв.–7;

Рыбинский В. П. К истории Киевской духовной академии. Курс 1887–1891 гг. Воспоминания [Рукопис] / ИР НБУВ Ф. 33. Од. зб. 973. Арк. 6–22.

Рыбинский В. П. Конспект лекций по Священному Писанию Ветхого Завета за 1914/15 уч. год [Рукопис] // ИР НБУВ Ф. 160. № 1853.

Рыбинский В. П. Конспект II курса. Священное Писание Ветхого Завета (учительные и пророческие книги) за 1902–03 гг. [Рукопис] // ИР НБУВ. Ф. 160. № 1854.

О Владимире Петровиче Рыбинском. Из воспоминаний бывшего профессора Киевской духовной академии В. Ф. Иваницкого. [Рукопис] // ИР НБУВ. Ф. 33. Од. 888. 16 арк. Арк. 1–8 зв.

Основні твори В. П. Рибінського

Киевская митрополичья кафедра с половины XIII до конца XVI в. // ТКДА. 1891. № 1. С. 104–155; № 4. С. 697–709; № 5. С. 11–40. [Те саме]: К., 1891, 2+95 с.

Древнееврейская суббота // ТКДА. 1891. № 11. С. 398–434; № 12. С. 545–595; 1892. № 2. С. 230–273; № 3. С. 387–404; № 4. С. 546–587; № 6. С. 304–342; № 9. С. 116–141. [Те саме]: К., 1892, 2+IV+256+XL с.

Слово, сказанное в Киево-Братском монастыре в пяток четвертой недели великого поста на вечернем богослужении, известном под именем пассивы // ТКДА. 1893. № 4. С. 538–549 [Те саме]: К., 1893, 12 с.

Памяти преосвященного Феофана, епископа Владимирского и Суздальского // ТКДА. 1894. № 3. С. 421–435

Слово в пяток четвертой недели великого поста, при воспоминании страстей Христовых, произнесенное в церкви Киево-Братского монастыря 25 марта 1894 года на вечернем богослужении, известном под именем пассивы // ТКДА. 1894. № 5. С. 3–12. [Те саме]: К., 1893, 10 с.

Очерки истории самарян // ТКДА. 1895. № 3. С. 424–472; № 11. С. 387–427; 1896. № 5. С. 13–49.

[Бібліогр. зам. на:] Толкование на пророческие книги Ветхого Завета, составленное на основании святоотеческих толкований применительно к славянскому (и греческому 70-ти) тексту. Вып. 1, 2. Инспектора Нов-

городской семинарии П. Спасского. Новгород, 1893–1894 // ТКДА. 1895. № 4. С. 649–658.

Слово в Великий пяток // ТКДА. 1895. № 5. С. 68–76.

Слово в Великий Пяток. Произнесено в церкви Киево-Братского монастыря 22 марта 1896 г. // ТКДА. 1896. № 5. С. 3–12 [Те саме]: К., 1896, 10 с.

Библия для детей // Труды КДА. 1897. № 1. С. 3–34 [Те саме]: К., 1897. 2+32 с.

Слово в Великий Пяток. Произнесено в церкви Киево-Братского монастыря 11 апреля 1897 г. // ТКДА. 1897. № 5. С. 100–106 [Те саме]: К., 1908, 7 с.

[Бібліогр. зам. на:] Ф. Вигуру. Руководство к чтению и изучению Библии. Общедост. и излож. в связи с новейш. научн. изысканиями курс Св. Писания. Ветхий Завет. Т. 1, с илл. по памятникам. Пер. свящ. В. В. Воронцова. М., 1897. // ТКДА. 1897. № 10. С. 304–308.

Слово в пяток четвертой недели великого поста. О христианском пользовании даром слова // ТКДА. 1898. № 4. С. 457–465 [Те саме]: К., 1898. 9 с.

Заметки о литературе по Св. Писанию Ветхого Завета за истекший 1897 г. // ТКДА. 1898. № 3. С. 429–456. [Те саме]: К., 1898. 28 с.

Религиозное влияние иудеев на языческий мир в конце ветхозаветной и начале новозаветной истории и прозелиты иудейства (Речь, произнесенная в годичном акте Киевской Духовной Академии 26 сентября 1898 г.) // ТКДА. 1898. № 11. С. 308–344; № 12. С. 451–483. [Те саме]: К., 1908, 2+69 с.

Заметки о литературе по Св. Писанию Ветхого Завета за истекший 1898 год // ТКДА. 1899. № 5. С. 122–144. [Те саме]: К., 1899. 23 с.

Слово в пяток четвертой недели Великого поста, при воспоминании страстей Христовых. Произнесено в церкви Киево-Братского монастыря 26 марта 1899 г. // ТКДА. 1899. № 4. [Те саме]: К., 1899. 9 с.

Слово, сказанное в церкви Киево-Братского монастыря 31 декабря 1899 года, в годовщину поминовения учивших и учившихся в Киевской Академии // ТКДА. 1900. № 3. С. 427–434 [Те саме]: К., 1900. 8 с.

Заметки о литературе по Св. Писанию Ветхого Завета за 1899 год // ТКДА. 1900. № 6. С. 286–310 [Те саме]: К., 1900. 25 с.

Первый опыт «Введения в священное Писание» // ТКДА. 1900. № 11. С. 466–480. [Те саме]: К., 1900. 15 с.

Слово в пяток четвертой недели великого поста при воспоминании страстей Христовых. О хранении церковных уставов // ТКДА. 1901. № 4. С. 483–490 [Те саме]: К., 1901. 8 с.

Исторический очерк лжемессианских учений в иудействе // ТКДА. 1901. № 9. С. 89–123. [Те саме]: К., 1901. 35 с.

К изъяснению Псалтыри // ТКДА. 1901. № 12. С. 493–511. [Те саме]: К., 1901. 19 с.

О Библии (Чтение, предложенное в собрании Киевского религиозно-просветительского Общества, 10 февраля 1902 г.) // Труды КДА. 1902. № 3. С. 359–382 [Те саме]: К., 1904. 26 с.

Слово в пяток второй недели великого поста, при воспоминании страстей Христовых. Произнесено в церкви Киево-братского монастыря 8 марта 1902 г. // ТКДА. 1902. № 4. С. 553–560 [Те саме]: К., 1902. 8 с.

[Бібліогр. зам. на:] История израильского народа. Москва, Синод. типография, 1902. // ТКДА. 1902. № 10. С. 332–338; Вавилон и Библия (по поводу речи Делича «Babel und Bibel») // ТКДА. 1903. № 5. С. 113–144; [Те саме]: К., 1903. 2+32 с.

К изъяснению 22-го стиха XXXI-й главы книги пророка Иеремии // ТКДА. 1903. № 7. С. 523–533.

Слово в Великий пяток, на вечернем богослужении, перед плащаницей. Произнесено в церкви Киево-братского монастыря 4 апреля 1903 г. ТКДА. 1903. № 4; [Те саме]: К., 1903. 6 с.

Юнилий Африканский и его руководство к изучению Библии // ТКДА. 1903. № 10. С. 238–257; [Те саме]: К., 1908. 20 с.

К вопросу об отношении Библии к Вавилону: раскопки храма Бэла в Ниппуре [рец. на:]. Н. V. Hiprecht. Die Ausgrabungen im Bel — Tempel zu Nippur. Leipzig, 1903. // ТКДА. 1904. № 1. С. 46–58; [Те саме]: К., 1904. 13 с.

Библия и Вавилон. Изд-е Странника. СПб., 1904.

«Не умолкну ради Сиона и ради Иерусалима не успокоюсь» (Ис. 6:21): Речь профессора КДА В. П. Рыбинского, произнесенная 16 марта 1904 г. в общем собрании Киевского отделения Императорского Православного Палестинского Общества. СПб., 1904. 32 с.

Заметки о литературе по Св. Писанию Ветхого Завета за 1904 год // ТКДА. 1905. № 5. С. 124–146; № 11. С. 413–435; [Те саме]: К., 1905. 45 с.

Иеговисты и Элогисты // ПБЭ. СПб., 1905. Т. 6. С. 205–208.

Иезекииль // ПБЭ. СПб., 1905. Т. 6. С. 211–219.

Иисус Навин и книга Иисуса Навина // ПБЭ. СПб., 1905. Т. 6. С. 587–596.

Иисус сын Сирахов // ПБЭ. СПб., 1905. Т. 6. С. 596–602.

Иов, каноническая книга Ветхого Завета // ПБЭ под ред. Н. Н. Глубоковского. СПб., 1906. Т. 7. С. 200–213.

Иоиль // ПБЭ. СПб., 1906. Т. 7. С. 250–254.

Иона пророк и его книга // ПБЭ. СПб., 1906. Т. 7. С. 257–264.

Иудифь // ПБЭ. СПб., 1906. Т. 7. С. 570–575.

Казни египетские // ПБЭ. СПб., 1906. Т. 7. С. 831–835.

Проект наиболее необходимых временных изменений и дополнений устава православных духовных академий, составленный, по поруче-

нию общего собрания профессоров и прочих преподавателей Киевской Духовной Академии от 5 октября 1905 г., комиссией из профессоров Н. М. Дроздова, В. З. Завитневича, Ф. И. Титова, В. П. Рыбинского и доцентов В. И. Экземплярского и П. П. Кудрявцева и одобренный большинством членов профессорской корпорации в общем собрании 5 ноября того же года // ТКДА. 1906. № 1. Приложение. С. 1–20.

Из академической жизни // ТКДА. 1906. № 1. С. 169–193; [Те саме]: К., 1906. 25 с.

Выработанный в собраниях Совета Киевской Духовной Академии 3, 4, 6, 7 и 8 февраля 1906 года проект устава православных богословских академий / Извлечение из журналов Совета КДА за 1905/6 учебный год. Журнал от 3, 4, 6, 7, 8 февраля 1906 г. // ТКДА. 1906. № 8. Приложение. С. 292–326.

Слово в пяток четвертой недели великого поста при воспоминании страстей Христовых. Произнесено в церкви Киево-братского монастыря 10 марта 1906 г. // ТКДА. 1906. № 3. С. XXXVII–LIV; [Те саме]: К., 1906. 8 с.

По академическим вопросам // ТКДА. 1906. № 12. С. 612–627;

Афанасий Иванович Булгаков (Некролог) // ТКДА. 1907. № 5. С. 132–144.

Профессор Аким Алексеевич Олесницкий (Некролог) // ТКДА. 1907. № 10. С. 308–322; [Те саме]: К.: Тип. Имп. ун-та св. Владимира, 1907. 15 с.

Библиография [о кн. Ф. Симона «Психология Апостола Павла»] // ТКДА. 1907. № 11. С. 496–506.

Ветхозаветные пророки // ТКДА. 1907. № 12. С. 603–619; [Те саме]: К., 1907. 2+17 с.

Памяти Высокопреосвященного Димитрия (Самбикина), Архиепископа Казанского и Свияжского // ТКДА. 1908. № 5. С. 177–184.

По поводу новейших археологических раскопок в Палестине. Речь, произнесенная в собрании Киевского отделения Императорского Православного Палестинского Общества // ТКДА. 1908. № 11. С. 436–458; [Те саме]: К., 1908. 23 с.

Библейская ветхозаветная критика // ТКДА. 1908. № 12. С. 575–613; [Те саме]: К., 1908. 39 с.

Комментарий на книги Ездры и Неемии. СПб., 1908.

Речь при погребении преосвященного Сильвестра // ТКДА. 1909. № 1. С. 176–170.

О паломничестве в Иерусалим в библейское время // ТКДА. 1909. Т. 3. № 11. С. 495–515; [Те саме]: К., 1909. 2+21 с.

Книга пророка Авдия // ТКДА. 1909. № 12. С. 636–684; [Те саме]: К., 1909. 2+49 с.

Слово в пяток третьей недели великого поста, при воспоминании страстей Христовых. Произнесено в великой церкви Киево-Братского монастыря 19 марта 1910 г. // ТКДА. 1910. № 4. С. 577–584; [Те саме]: К., 1910. 8 с.

Клинописный материал // ПБЭ. СПб., 1910. Т. 11. С. 218–235.

Книга пророка Михея. // ТКДА. 1910. № 11. С. 319–361; № 12. С. 525–554; [Те саме]: К., 1911. 2+72 с.

[Відповідь архієпископу Антонію (Храповицькому):] // Правда о Киевской Академии. Вынужденный ответ на изданную Архиепископом Волынским Антонием брошюру «Отчет о высочайше назначенной ревизии Киевской Духовной Академии в марте и апреле 1908 года». К., 1910. С. 5–46; 63–96.

Ответ заслуженному профессору протоиерею Феодору Яковлевичу Покровскому на его «Открытое письмо». К., 1910. 11 с.

Источники для изучения самарянства // ТКДА. 1911. № 6. С. 149–199.

Обзор самарянской письменности // ТКДА. 1911. № 9. С. 87–144; № 12. С. 620–639.

Комментарий на книги малых пророков: Осии, Иоила, Амоса, Авдия и Михея. СПб., 1911; Из истории самарян // ТКДА. 1912. № 1. С. 119–162.

Религия самарян // ТКДА. 1912. № 5. С. 150–179; № 7/8. С. 337–374; № 9. С. 124–180.

Самаряне. Обзор источников для изучения самарянства. История и религия самарян. К., 1913. стр. XXIV+550+30+IV.

Особое мнение ординарного профессора В. Рыбинского о печатном сочинении Херсоно-Одесского миссионера, кандидата богословия, Михаила Кальнева, под заглавием: «Обличение лжеучения русских сектантов-рационалистов» (Одесса, 1913), представленном на соискание степени магистра богословия / Извлечение из журналов Совета Императорской КДА за 1913–1914 учебный год. Журнал от 27 марта 1914 года // ТКДА. 1914. № 12. Приложение. С. 279–288; 1915. № 1. Приложение. С. 289–303.

[Те саме]: Отзыв о сочинении М. А. Кальнева «Обличение лжеучения русских сектантов-рационалистов». Одесса, 1913. К., 1914. 25 с.

Самарянство и гностицизм (Ответ на критику проф. М. Э. Поснова) // Странник. 1914. № 3.

[Те саме]: СПб., 1914. 28 с.

К вопросу о самарянстве (ответ проф. Л. И. Писареву) // ТКДА. 1916. № 1 (январь). С. 148–167.

[Бібліогр. зам. на:] Корниль. Пророки. Рус. перев. под ред. Н. М. Никольского. М., 1915 // Христианская мысль. 1916. № 1.

Самарянство и гностицизм: [второй] ответ на критику профессора М. Э. Поснова // «Странник», 1916, № 1. С. 27–62.

Библейская археология / Олесницкий А. А. Под редакцией и с дополнениями В. П. Рыбинского. Часть I. Религиозные древности. Выпуск 1-й. Петроград, Издание Российского Палестинского Общества, 1920. 3+420 с.

До історії жидів на Лівобережній Україні в половині XVIII ст. // З додатком надрукованих документів // Збірник праць жидівської історично-археогр.афічної комісії. Кн. 1. / за ред. керівничого над справами комісії Іллі Галанта. К., 1928. С. 1–97.

Противеврейський рух 1881 р. на Україні // Збірник праць Єврейської історично-археографічної комісії. Т. 2. (під головуванням А. Є. Кримського). К., 1929. С. 139–182.

Єврейські хліборобські колонії на Київщині, Волині та Поділлі в половині XIX ст. // Там само. С. 199–246.

До історії Київської Духовної Академії. Курс 1887–1891 рр. Спогади // Хроніка — 2000. Вип. 17–18. К., 1997.

Опубліковані джерела та література про нього

Отзыв орд. проф. И. И. Малышевского о представленном на Евгение-Румянцевскую премию сочинении студента Академии В. Рыбинского под заглавием «Киевская митрополичья кафедра с пол. XIII до конца XVI века» // Извлечение из протоколов совета Киевской духовной академии за 1890/91 учебный год. К., 1892. С. 106–108.

Отзывы о представленном на соискание степени магистра богословия печатном сочинении и. д. доцента Академии кандидата Владимира Рыбинского под заглавием «Древнееврейская суббота» // Извлечение из протоколов Совета Киевской духовной академии за 1892/93 уч. год. К., 1893. С. 100–105.

Отзывы о печатном сочинении экстраорд. проф. Имп. Киевской духовной академии Владимира Рыбинского под заглавием «Самаряне. Обзор источников для изучения самарянства. История и религия самарян» (К., 1913), представленном на соискание степени доктора богословия // Извлечение из журналов Совета Киевской духовной академии за 1912–13 учебный год. К., 1913. С. 298–358.

Покровский Ф. Я. Открытое письмо профессору Киевской духовной академии Владимиру Петровичу Рыбинскому. К., 1910. 16 с.

А. Г. К двадцатипятилетию академической службы проф. В. П. Рыбинского // ТКДА. 1917. №№ 3–8 (март — август). С. 254–260.

Рыбинский Владимир Петрович // Мень А., прот. Библиологический словарь. М., 2002. Т. 3. С. 72–73;

Головащенко С. І. Біблія як предмет популярного вивчення: київська візія кінця XIX — початку XX ст. (Володимир Рибінський) / С. І. Головащенко // Київська Академія. К.: Критика, 2010. Вип 8. С. 44–50.

Він же. Історична критика Біблії та виклад біблійної історії в КДА кінця XIX — початку XX ст. (Ф. Покровський та В. Рибінський) /

С. І. Головащенко // Наукові Записки НаУКМА. Т. 102. Філософія та релігієзнавство. К., 2010. С. 65–71.

Він же. Між академічним вивченням і місіонерською популяризацією Біблії: «особлива думка» професора Володимира Рибінського / С. І. Головащенко // Наукові Записки НаУКМА. Т. 141. Філософія та релігієзнавство. К., 2013. С. 23–31.

Він же. Апологетический компонент в работах библеистов Киевской духовной академии конца XIX — начала XX в. (к проблеме сопоставления богословского и научного дискурсов) / С. И. Головащенко // Вестник ПСТГУ. — Серия I: Богословие. Философия. 2013. Вып. 3 (47). М, 2013. С. 60–74.

Ткачук М. Л. Трансформационные процессы в духовной школе начала XX века: опыт Киевской духовной академии // ТКДА. № 14. К., КДАіС, 2011. С. 109–121.

Циганкова Е. Г. Рибинський Володимир Петрович // Сходознавство і візантологія в Україні в іменах: бібліогр. словник. К., 2011. С. 191;

Вона ж. Сходознавчі установи в Україні (радянський період). К.: Кристика, 2007. С. 70–71, 81–82, 84, 88, 91, 96–97, 174, 176;

Вона ж. Владимир Петрович Рыбинский: историк Востока и библеист (1867–1944) // Polyphonia Orientis: мова, література, історія, релігія. До ювілею В. С. Рибалкіна. Зб. наук. статей. К., 2013. С. 365–386;

Юревич Димитрий, свящ. Профессор Владимир Петрович Рыбинский (1867–1944)//[Електронний ресурс]. URL:ftp://ftp.logos.md/Soft/Biblejskaja_Ekzegetika/extra-materials/rybinsky-about.html

Скорочення:

ВУАН — Всеукраїнська Академія наук.

ВУНАС — Всеукраїнська Наукова Асоціація сходознавців.

ІР НБУВ — Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського.

КДАіС — Київська Духовна Академія і Семінарія УПЦ.

НаУКМА — Національний університет «Києво-Могилянська академія».

ПБЭ — Православная богословская энциклопедия под ред. проф. А. П. Лопухина и Н. Н. Глубоковского.

ПСТГУ — Православный Свято-Тихоновский Государственный университет

ТКДА — Труды Киевской Духовной Академии

ЦДІАК — Центральний державний історичний архів України, м. Київ